Nagy Péter Tibor
DSc, egyetemi tanár

A természettudományok választása a kolozsvári egyetemen 1972-1918

(Megjelenés: Tanulmányok a természettudományok, a technika és az orvoslás történetéből / szerk. Vámos Éva, Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum : Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, Bp. 2011)

Az[1] oktatásszociológia egyik legalapvetőbb megállapítása szerint a felsőoktatásba kerülés valószínűsége szorosan összefügg a szülők társadalmi ranglétrán elfoglalt helyével. Ez a hely általában a foglalkozásból , vagyonból, iskolázottságból, a lakóhely városias jellegéből mintegy automatikusan következik – mindenütt a 19-20. századi Európában. A magyarországi egyetemi hallgatóság összetételén további speciális egyenlőtlenségek is tanulmányozhatók: mégpedig az, hogy hogyan hat az etnikai háttér és a felekezet az egyetem végzés valószínűségére. (Karády, 2001) S minthogy a kolozsvári tudományegyetemen külön humánbölcsészet és természettudományi kar működött az elemzési lehetőség még arra is kiterjed, hogy ezek tényezők hogyan függnek össze a tantárgyi-tudományági irányultsággal. (Nagy, 2006) Az elmúlt évtizedek kutatásai egyértelműen igazolták, hogy a szabad egyetemre lépés viszonyai között a zsidó vallásuak és német anyanyelvüek egyetemvégzési valószínűsége kiemelten magas. (Karády, 2001) A kolozsvári egyetem a teljes 1872-1918-as beiratkozotti népességét tekintve a zsidó népesség az Erdélyben és környékén élt zsidók számához képest alulreprezentáltnak tűnik, de ha az időtengelyen is vizsgálódunk, ez az alulreprezentáció au utolsó évtizedre felülreprezentációvá változik. Míg tehát az első benyomások annak az érvelésnek (Gyáni, 1998) adnak igazat, mely a tradicionális normákat követő ortodox zsidó népesség világi iskolázásssal kapcsolatos távolságtartását hangsúlyozza, az alaposabb vizsgálódás azt mutatja, hogy az ortodox népesség bizonyos fáziskéséssel, de követi a neológok iskoláztatási stratégiáját – igazolva Karády megállapításait. (Karády, 1998, Nagy, 2008) Nem véletlenszerü, hanem előrelátható annak egyre növekvő valószínűsége, hogy a tudományegyetem növekvő számban termeljen zsidó vallású tanárokat, tudósokat.

Az alábbi táblázatokban azt mutatjuk be, hogy a tudományegyetemek felé igyekvő – tehát nem jogászi, mérnöki, orvosi pályát, (Karády-Nastasa 2004) hanem tudományos pályát és középiskolai tanári pályát választó fiatalokat (az időszak legvégét leszámítva: fiatal férfiakat) hogyan befolyásolja etnikai és konfesszionális hátterük abban , hogy a bölcsészkart vagy a természettudományi kart válasszák. (A Bölcsészkar és természettudományi kar tudományági munkamegosztása teljesen azonos volt a maival, azzal a különbséggel, hogy akkoriban a földrajzot a bölcsészkaron tanították) . Megjegyzendő, hogy míg a felekezeti hovatartozást a ténylges bejegyzés alapján állapítottuk meg, az etnikai hátteret névjellegviszgálattal. A névjelleg – noha az egyének etnikai identitásáról semmiképpen nem tájékoztat – azt a minimális következtetést a nem magyar névjellegüek esetében megengedi, hogy a család egykori etnikai hovatartozását (melyet a családnév mindenképpen kifejezett) az igen intenzív névmagyarosítási hullámok ellenére sem kívánta a környezet előtt „elrejteni”. (Karády-Kozma 2002)

[1] A szerző köszönettel tartozik a Karády Viktor vezette European Reseach Council kutatásnak, a maga vezette K77530 sz OTKA kutatásnak és a Microsoft Unlimited Potentialnak, valamint az adatfelvétel első változatát elkészitő dr Nastasenak.

A táblázatok első három oszlopában a tudományegyetem két karára járók számát láthatjuk, a második három oszlopban pedig azt, hogy a BTK ra illetve TTK-ra járók hány százalékát tette ki a baloldalt megnevezett etno-konfesszionális csoport. A reprezentáció ebben az esetben azt jelenti, hogy az adott csoportra mennyire jellemző éppen a természettudományok választása – az érték akkor 1.00 ha pontosan olyan valószínűséggel választják a csoporthoz tartozók a természettudományokat, mint általában a tudományegyetemet,

Míg a tudományegyetemi orientációjuak 62,6 %-a, addig a természettudományi orientációjuaknak csak 57,2 % volt magyar.

1. tábla Magyarok részvétele a kolozsvári BTK és TTK hallgatóságában

	5 Kol. BTK	6 Kol. TTK	összes	5 Kol. BTK	6 Kol. TTK	összes	Reprezentáció
magyar/nincs a.	32	25	57	1,2	2,4	1,5	1,56
magyar/rkat.	482	228	710	17,9	21,7	19,0	1,14
magyar/gkat.	26	13	39	1,0	1,2	1,0	1,19
magyar/ref.	919	247	1166	34,2	23,5	31,1	0,75
magyar/ev.	64	29	93	2,4	2,8	2,5	1,11
magyar/zsidó	24	13	37	0,9	1,2	1,0	1,25
magyar/gkel.	9	0	9	0,3	0,0	0,2	0,00
magyar/unit.	184	47	231	6,8	4,5	6,2	0,72
Magyarok összesen	1740	602	2342	64,7	57,2	62,6	0,91

A természettudományi kar választását – a bölcsészkarral szemben – részben a konkrét egyetemi kar ideológiai arculatának elfogadása, részben a honi értelmiség és polgárság ideológiai osztóvonmalai közötti elhelyezkedés alapján jól magyarázhatjuk.

Minthogy a budapesti egyetem katolikus jellegű volt, s a szűkebben vett Kelet-Magyarország nagy központjaiban, Debrecenben, Nagyváradon nem működött egyetem, a kolozsvári egyetem felé lényegesen nagyobb érdeklődés nyilvánult meg a magyar protestáns, mint a katolikus középrétegek részéről. Noha Erdélyben a kálvinisták és katolikusok egyenlő nagyságú tömböt képeztek, némiképp több magyar református, mint magyar katolikus járt a természettudományi karra. Mégis a bölcsészképzés egészéhez viszonyítva ez a 23,5 % nyi magyar kálvinista természettudós alulreprezentált volt, hiszen a humánszakok – történelem és irodalom – sokkal inkább – és főleg erdély határain túlról is – vonzották a kálvinisták gyerekeit.
Minthogy Erdély volt a magyar unitarizmus központja és ezen belül Kolozsvár volt úgy az egyházigazgatás, mint az értelmiségképzés legfontosabb helyszine, a magyar unitáriusok erősen felülreprezentáltak voltak a helyi tudományegyetemi és tanárképzésben. (Minthogy már az előző unitárius nemzedék is erősen felülreprezentált volt az iskolázott elitben – ellentétben a kálvinistával – várható az általános felülreprezentációja a tudományegyetemen. A természettudományok alulrerezentációja pedig hasonló okokból következik, mint a reformátusoknál: ideológiai szempontból fontosabbak a bölcsészettudományok.

A többi magyar csoport vonatkozásában éppen ennek komplementereként van felülreprezentáció: azaz mivel a kálvinisták és unitáriusok nagy erővel vannak jelen a BTK-n,

ez ott némiképp csökkenti a római és görögkatolikusok részarányát. Ez pedig katolikus felülreprezentációt hoz létre a TTK-n. Az erősebb polgárosodottság, azaz természettudományos ismeretek erősebb használhatósága az oka a magyar zsidók és magyar evangélikusok felülreprezentációjának.

Noha a kolozsvári egyetem állami egyetem volt, fokozottan szekuláris arculattal, a tanári és tudományos pályákat választók nem függetleníthették magukat attól, hogy a potenciális munkahelyül szolgáló középiskolarendszer óriási hányada felekezeti tulajdonban volt, s hogy az állami kinevezéseknél – nemcsak az iskolai kinevezéseknél, de egyetemi és hivatali pozícióknál is, ösztöndíjaknál is a felekezeti egyensúlyok mindig fontos érvként szolgáltak. Természetes módon nagyobb súllyal esett latba a felekezeti hovatartozás mérlegelése azoknál az állásoknál, ösztöndíjaknál, melyek olyan tudományterületekhez, iskolai tárgyakhoz kapcsolódtak, melyek a felekezeti önmeghatározásnak fontos részét képezték. Így a történelemmel és az irodalommal, ill. a nagy kulturkörökhöz kötödő élő idegennyelvekkel, a teológusképzéssel is kapcsolatos klasszikus nyelvekkel összefüggésben álló állásokra nagyobb eséllyel pályázhattak azok, akiknek volt valamilyen felekezeti támogatója, vagy legalábbis akiknek kinevezését valamely felekezetnek tett gesztusként elszámolhatta a kormányzat, vagy kinevező hatóság. Értelemszerüen azok, akik oly mértékben idegenkedtek családilag örökölt felekezeti hátterüktől, hogy még az államigazgatási felekezet-nyilvántartási szabályzatok megsértését is vállalták – azaz nem szolgáltattak adatot beiratkozáskor felekezetükről, vagy - erre külföldön volt lehetőség – kifejezetten felekezetenkívüli állapotba kerültek, jobban vonzódhattak a felekezeti befolyástól és szempontrendszertől mindig is távolibb természettudományok felé. A természettudományi karon a felekezethez nem tartozó magyarok – 2,4 % os arányukkal másfélszeresen felülreprezentáltak.

A németek általában, minden felekezeti csoportban felülreprezentáltak a TTK-n, ami ismét a BTK magyar nemzeti szimbólumokkal kapcsolatos tevékenységének tudható be. Az abszolút számban is számottevő csoportok közül a katolikusokat és a zsidókat az átlagosnál nagyobb, viszont a legnagyobb tömeget jelentő evangélikusokat az átlagosnál kisebb felülreprezentáció jellemzi. E különös jelenségre az szolgáltat magyarázatot, hogy az erdélyi szászvárosok evangélikus polgársága elég jómódú volt ahhoz, hogy tudományos orientáció esetén is külföldön – akár Németországban – keresse a boldogulás lehetőségét (Szögi 2001) , viszont a nagyméretü evangélikus iskolarendszerbe mindenképpen igen sok tanár kellett.

2. Tábla: Németek részvétele a kolozsvári BTK és TTK hallgatóságában

	5 Kol. BTK	6 Kol. TTK	összes	5 Kol. BTK	6 Kol. TTK	összes	Reprezentáció
német/nincs a.	13	12	25	0,5	1,1	0,7	1,71
német/rkat.	177	94	271	6,6	8,9	7,2	1,23
német/gkat.	1	0	1	0,0	0,0	0,0	0,00
német/ref.	23	12	35	0,9	1,1	0,9	1,22
német/ev.	228	93	321	8,5	8,8	8,6	1,03
német/zsidó	29	22	51	1,1	2,1	1,4	1,53
német/gkel.	1	1	2	0,0	0,1	0,1	1,78
német/unit.	3	2	5	0,1	0,2	0,1	1,42
Németek összesen	475	236	711	17,7	22,4	19,0	1,18

A románok – miközben természetsen nagyon alulreprezentáltak a képzés egészében, a hallgatóságnak mindössze 3,8%-át téve ki, némiképp felülrerezentáltak a természettudományokban (bár olyan kevéssé, hogy a nyilvánvalóan a román iskolák

tanárellátásáról van szó. A román görögkatolikusok némileg jobban állnak a bölcsészkaron, míg a görögkeletiek a természetttudományin – amiből világosan tükröződik, hogy magyar görögkatolikus püspökségek is működvén, a görögkatolikus románok a magyar állam ideológiai szimbólikus tudását inkább vállalták, mint az inkább a Kárpárokon túlról és túlra tájékozodó görögkeletiek.
Az Erdélyen kivüli Magyarország északkeleti területei viszonylag közel vannak: ezt mutatja a szlovák népesség 6 %-os jelenléte is, felülreprezentációjuk a természettudományi karon 1,3 szoros.
Az időtengely előrehaladtával a tudományegyetemen belül a bölcsészek aránya erősödött: ez méginkább kiemelte a kolozsvári tudományegyetem református jellegét.

Felhasznált irodalom:

Gyáni Gábor (1998). Forráskritika és bizonyítás. Viszontválasz Karády Viktornak." *Buksz* 10 (1998): 20-28
Karády Viktor- Kozma István (2002) *Családnév és nemzet*. *Névpolitika, névváltoztatási mozgalom és nemzetiségi erôviszonyok Magyarországon a reformkortól a kommunizmusig*, /, Budapest, Osiris, 378 pages.
Karády Viktor : (2002) A kolozsvári egyetem medikusai a magyar orvosi piacon (1872-1918) »,/Les étudiants en médecine de l'Université de Kolozsvár sur le marché medical hongrois/, *Educatio,* (Budapest), 2002/2, 237-252.
Karády Viktor (2001) : Felekezeti szegregáció a magyar gimnáziumi piacon (1867-1944) " , in Nagy PT (szerk.), *Oktatáspolitika és vallásszabadság. Állam-egyház-iskola-társadalom a 20e században (Uj Mandátum, Budapest . 2001*
Karady, Victor – Nastasa, Lucian (2004) , *The University of Kolozsvár/Cluj/Cluj and the Students of the Medical Faculty (1872-1918),* Cluj, Ethnocultural Diversity Resource Center, Budapest-New York, Central European University Press, 392 page
Karady,Viktor - Nagy, Peter Tibor (2010) *Educational Inequalities and Denominations. Database for Transylvania, 1910*. Budapest, WJLF
Nagy Péter Tibor (2006) A kolozsvári bölcsészkar és természettudományi kar hallgatóságának felekezeti rekrutációja (1872–1918) . - In: Magyar pedagógia, ISSN 0025-0260 , 2006. (106. évf.), 1. sz., 5-28. p.
Nagy Péter Tibor (2007) The University of Kolozsvár/Cluj and the Students of the Humanities and Science faculties (1872-1918) In: Intelectualii si societatea moderna. Repere central-europene. Szerk: Cornel Sigmirean. Targu-mures, 2007.Editura Universitatii "Petru maior" pp.339-370
Nagy Péter Tibor (2008) The problem of the Confessional Recruitment of the Students at the Faculties of the Humanities and Science of the Transylvanian University. In: Historical Social Research Vol 33. (2008) 2 No. 124.
Nagy Péter Tibor (2010) Egy ortodox zsidó közösség a helyi társadalomban Iskolakultura, 2010. (20. évf.) 7-8. sz. 84-94.p.
Szögi László, (2001) : *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és fõiskolákon, 1789-1919*, Budapest, ELTE Leváltár, 2001